

שנאה עצמית 2.0

קדמה

יותר ויותר קולות ביקורתיים נגד פעולותיה של ישראל מושתקים בטענה שמדובר ב"שנאה עצמית". התגובה היא, בדרך כלל, להכחיש את התופעה או למזער אותה. אבל אולי אין עוד טעם להכחיש את קיומה של שנאה עצמית ישראלית. זהו משא רגשי כבד ומסורס, אך הוא קיים. אם נכיר בו, אולי הוא יוכל להוביל לשינוי נפשי נחוץ

ספטמבר 2025

תופעת היהודים ששונאים את עמם היא תופעה מתועדת היטב שחוזרת על עצמה לאורך ההיסטוריה. [...] אנחנו רואים את זה אצל סנטורים וחברי קונגרס יהודים במפלגה הדמוקרטית, כמו "הפלסטיני" צ'אק שומר, [...] ואנחנו רואים את זה גם באובססיה של עיתון **הארץ** נגד עמו. (שר התפוצות עמיחי שיקלי, X, 10.7.2025)

מי לא הואשם בשנאה עצמית? פיטר ביינרט, ג'ודית באטלר, נועם חומסקי, ברני סנדרס, טוני קושנר, גדעון לוי, אורי משגב, ואפילו חנה ארנדט. רק לאחרונה האשים איש התקשורת שמעון ריקלין ברשת X את השמאל כולו בשנאה עצמית. "שנאה עצמית" הוא אחד המונחים הכי אפקטיביים בשיח הפוליטי על ישראל, במיוחד לנוכח ההתנגדות מצד יהודים וישראלים להמשך המלחמה ולהחרבת עזה והרעבת תושביה. הוא אפקטיבי לא משום שהוא מקדם את השיח, אלא משום שהוא סותם אותו. הוא מאפשר לכל אחד מהצדדים להמשיך לדבוק בעמדתו. ימנים משתמשים בו כדי להשתיק ביקורת חריפה או אקטיביזם מצד שמאל (למשל עצומות או קריאות לחרם) וכדי להציג את הביקורת כפתולוגיה של שמאלנים, אבל גם מצד שמאל הוא אינו זוכה להתייחסות עניינית, ונהדף כמעט אוטומטית. לכן המונח "שנאה עצמית" משקף את הערוצים המקבילים, הבלתי נפגשים, של השיח הפוליטי העכשווי, ומהבחינה הזאת הוא ממלא פונקציה דומה לתלונה על "אנטישמיות".

המונח "שנאה עצמית" הפציע לפני כמאה שנה, בהקשר של השיח על כישלון ההיטמעות של היהודים באירופה ובייחוד של היהודים בגרמניה. האזכור הראשון של המונח היה בספר **יהודים וגרמנים** של אנטון קו משנת 1921, אך הוא כבש קהלים גדולים יותר עם ספרו הממגנט והפופולרי של תיאודור לסינג **שנאה עצמית יהודית** משנת 1930. הופעת המונח בשיח היהודי-גרמני היתה אקט של ניכוס, אחרי

שבמאה התשע-עשרה רווחו בשיח האנטישמי תיאורים של היהודי השונא עצמו, המושפל והכנוע, המגלם את כל הרעות החולות של המודרניות ובעיקר את הנטייה החולנית לביקורתיות, שמאיימת לפורר את החברה כולה. עם זאת, אפשר למצוא דוגמאות היסטוריות לשנאה עצמית גם הרבה קודם לכן, וחוקר התרבות סנדר גילמן פותח את ספרו על שנאה עצמית יהודית משנת 1986 בדוגמאות מימי הביניים, ובהן יהודים שהמירו את דתם השמיצו את היהודים וטענו כי הם רמאים, עקשנים, נקמנים, אטומים ועיוורים לאמת של ישו המושיע, באקטים של הוקעה פומבית שבאו לנקות אותם סופית מיהדותם.

עוד לפני הופעת המונח המפורש "שנאה עצמית" חלחלו תפיסות אנטישמיות לתוך טקסטים של יהודים על יהודים. אחת הדוגמאות הקיצוניות והמפורסמות ביותר היא זו של אוטו ויינינגר, שהתנצר והתאבד בשנת 1903, לאחר שכתב את **מין ואופי** המיזוגני והאוטו-אנטישמי. ויינינגר היה רק אחד מתוך שורה של אינטלקטואלים יהודים בברלין, בווינה, בפראג ובערים נוספות, שכתבו על ההשפלה, הבושה והאשמה הכרוכות בלהיות יהודים. דמויות נוספות שנוהגים להזכיר בהקשר זה הן היינריך היינה, שכתב על יהודי פולין כי חיצוניותם נוראה כל כך עד שגם אם היו עושים מהעיתון דייסה הוא "לא היה מגעיל אותי בתור אבקת הקאה כמראה אותן דמויות מלוכלכות ומרופטות"^[1]; אשת הסלונים היהודיה רחל ורנהאגן, שעל ערש מותה אמרה, על פי עדות בעלה, כי יהדותה היתה מקור הבושה והאומללות של חייה; המדינאי-לעתיד ולטר רתנאו, שבטקסט מוקדם משנת 1897 תיאר במיאוס את ה"שבט האסייתי" השוכן בלב רחוב טירגארטן בברלין, שאנשיו מתלבשים בצעקנות ומנופפים בידיהם בתיאטרליות חמת מזג, וקרא להם להתבולל; והסופר יעקב וסרמן, שכתב באוטוביוגרפיה שלו על חייו כיהודי גרמני (1921): "מעולם לא נפטרתי ממידה של בושה. התביישתי בהתנהגותו ובנימוסיו של היהודי. [...] לעיתים האשמה שלי כיסתה עליי עד שהפכה לייאוש וגועל".

אהבה ענומה לאויב

הרעיון שהיהודי באירופה מוסלל לתעב את עצמו ואת הקולקטיב שהוא משתייך אליו אומץ בהתלהבות בשיח הציוני. עוד בסוף המאה התשע-עשרה הוגים כמו הרצל ופינסקר ראו באוטו-אנטישמיות וביהודים אנטישמיים אחת הרעות החולות וחסרות המרפא של החיים היהודיים באירופה, המוכיחות את חוסר המוצא של הקיום היהודי מחוץ לארצו. לשווא מנסה היהודי למצוא חן בעיני סביבתו, להיטמע בה, לקבל על עצמו את ערכיה - לקבל על עצמו גם את השנאה הנצחית כלפיו; דווקא כניעותו האינסופית הופכת להיות שורש הדחייה שהוא מעורר. במקום להיות "יותר אירופי מהאירופי", עליו להשתחרר מהמבט האירופי המצמית וליצוק את עצמו לנפש חדשה ולגוף חדש שיבריאו אותו מהתחלואים הפסיכולוגיים, הגופניים והמיניים של הגולה (אנטון קו כתב שהביקורת העצמית הבלתי פוסקת, המגיעה לכדי שנאה עצמית, הורסת את חיי המין של היהודים כי היא כמו "אור דולק בחדר השינה").

אם כן, כאשר פורסם בברלין ב-1930 ספרו של לסינג **שנאה עצמית יהודית**, הוא לא הציג מונח חדש או רעיון חדש (למעשה, שולמית וולקוב טוענת שהמונח "שנאה עצמית" כבר היה די מיושן באותן שנים), ועם זאת הספר הפך ללהיט. באביב 1931, כאשר לסינג הגיע לביקור בארץ ישראל, הוא גילה שספרו הקדים אותו שם, ובמכתב לאשתו סיפר כי ליד הכותל זיהה אותו יהודי אחד, קרא לו בשמו ואמר לו כי בדיוק קנה את ספרו, שנמצא בכל חנויות הספרים בעיר. הספר כתוב בשילוב חינני של שנינות ואמפתיה,

בדגם של ספר עזרה עצמית, והוא מייעץ ליהודי לסלוח לעצמו, להפסיק להאשים את עצמו, ולאהוב את עצמו יותר ("אף אחד לא אוהב את מי שלא אוהב את עצמו מספיק"). אצל לסינג המונח "שנאה עצמית" כבר מנוכס בבירור לטובת הפרויקט הציוני, ומטרת-העל היא בנייתה של הנפש היהודית החדשה: נפש לא מתנצלת, לא מתרפסת, שאינה מלקה את עצמה בביקורת עצמית ובאשמה. השנאה העצמית אינה משמשת כאן בתפקיד רטורי או פולמוסי, אלא בתפקיד מהפכני הרבה יותר: כינון נפש יהודית חדשה.

"מאז העת העתיקה התשובה היהודית לשאלה 'למה אנחנו לא אוהבים?' הייתה 'מפני שאנחנו אשמים'", כותב לסינג נגד הנטייה היהודית הקולקטיבית לאשמה ולנטילת אחריות. הוא בוחן שלוש אסטרטגיות התמודדות - חיקוי של הגרמני, בידוד חברתי ושנאה עצמית - ופוסל את כולן, ובמיוחד הוא פוסל את נטייתו של היהודי להפנות את כל חיציו כלפי עצמו ולזכות את האחרים. "ממה סובלים יהודים שונאי-עצמם אם לא מאהבה עגומה לאויב?" הוא כותב, ואחרי כמה עמודים פונה בגוף שני לקורא היהודי המבקש להיטמע באירופה באמצעות שנאה עצמית:

נתת את ליבך שידרכו עליו. ככל שתיתן יותר כך תנוצל יותר, ללא מבט וללא תודות. אתה מפנה את כלי הנשק שלך אל עצמך. אתה מראה לחברך כמה אתה פגיע. אדם עגום! יום יבוא וירצח אותך באותם כלי נשק שהגשת לו. אתה מדבר רעות על עצמך: יום יבוא ובו זה שאתה אוהב ישתמש בדברייך נגדך. הפוך להיות מדכא ואנשים יכבדוך. היה אלים והם יאהבוך. הפוך לכבשה והזאבים יטרפוך.^[2]

לסינג כתב על שנאה עצמית מתוך ניסיון אישי: שני עשורים לפני שהספר ראה אור, הוא פרסם רשמים מביקור בגליציה ובהם תיאר כיצד מצא את עצמו בבית כנסת בעיירה קטנה, בקהל של יהודים שייללו והתנועעו בתזזית שיעונית, מה שהותיר אותו, לדבריו, רועד באימה ובגועל לפני שנמלט על נפשו. היכרותו עם השנאה העצמית מאפשרת לו לעשות בה שימוש כפול - כרעל וכתרופה גם יחד, מעין "פרמקון", במובן של אפלטון: דבר שהוא פוגעני כשם שהוא עשוי להביא להחלמה והבראה. מכיוון שהכיר על בשרו את ההרסנות של השנאה העצמית, הוא ידע שהכרחי להימלט ממנה בכל מחיר, וההכרח הזה הוביל אותו לפתרון הציוני.

רגש ממשי

התפקיד שמילאה "שנאה עצמית" במהפכה הציונית הוא מאלף במיוחד כאשר בוחנים את המגננה משמאל לנוכח ההאשמות בשנאה עצמית שמוטחות מימין. כיום, כאשר שמאלנים מתגוננים מפני האשמות בשנאה עצמית, הם נוטים להכחיש, לבטל או לצמצם את התופעה; הם טוענים שיש הפרדה ברורה בין אנטישמיות - ובתוכה אוטו-אנטישמיות ושנאה עצמית - ובין ביקורת על ישראל; או שהם טוענים שהתופעה של שמאלנים שונאי עצמם שולית מכדי להיחשב תופעה סוציולוגית ממשית

. בניגוד לרעיונות הציוניים מלפני מאה שנה, שהתייחסו לשנאה עצמית בכל הרצינות וראו בה הוכחה קונקרטית לנחיצותו של שיקום נפשי לאומי, אסטרטגיית ההגנה העכשווית מתייחסת לשנאה עצמית בעיקר כאל פרובוקציה רטורית, ואינה רואה בה תופעה בת קיימא שצריך להתייחס אליה ברצינות.

הרתיעה מהתייחסות מהות(נ)ית לשנאה עצמית מאפיינת גם שורה של טקסטים אקדמיים מהעשורים האחרונים, כמו אלה של הגרמניסטים פול רייטר וגילי שחר, המגבילים במפורש את הדיון שלהם בשנאה עצמית למישור המושגי והשיחני. כותב שחר במאמר היסטורי על יהודי גרמניה:

אנו דנים לפיכך במובנה של השנאה העצמית היהודית כסטריאוטיפ פסיכולוגי, כצופן אידיאולוגי וכהיגד פוליטי, המופנם ומתפתח גם במערכות של השיח הציוני. כלומר, אנו נמנעים מדיון בשנאה עצמית כאילו היתה תופעה פסיכולוגית שאכן אפשר או צריך לייחס לביורפיה "יהודית" כזאת או אחרת.^[3]

אפילו כאשר כותב על הנושא מיק פינליי, שהוא פסיכולוג - כלומר, מי שלפחות על פי מקצועו אמון על עיסוק בתופעות חברתיות ונפשיות - מאמרו מזניח את התופעה הפסיכולוגית ומתייחס לשנאה עצמית כאל מניפולציה של השיח הפוליטי מימין, כלי להשתקה ולדה-לגיטימציה של קולות יהודיים המבקרים בחריפות את ישראל או אגפים ביהדות האמריקאית.^[4]

איך להבין את הנטייה בשמאל להתייחס לשנאה עצמית, בעבר ובהווה, כאל תופעה רטורית ולא ממשית? אם זוהי אסטרטגיית התגוננות, מפני מה היא מתגוננת? קודם כול, כנראה, מהמובן מאליו: שנאה נתפסת כרגש מגונה, בלתי סובלני ובלתי ליברלי, ואיש אינו רוצה להיתפס כשונא, לא כל שכן כשונא עמו שלו. זהו רגש אקססיבי ובלתי מאוזן, והשונאים נחשבים הזויים, שוליים, מוטרפים. זה נכון במיוחד בהקשר של ביקורת פוליטית ומוסרית שמנסה להתבסס על קרקע תבונית ורציונלית לנוכח אמוציות מתפרצות של נקמה, שנאת זרים, תאוות הרס ואהבה עצמית עצימה. אפשר גם להביא בחשבון שבהכרה בשנאה עצמית יש מלכוד מסוים, שכן אם נחשיב שנאה עצמית כחלק מקשת התגובות הלגיטימיות למלחמה, במה נהיה טובים יותר מאנטישמים? אם נכיר בשנאה בין יהודים וישראלים לבין עצמם, איך נלין על לא-יהודים המוצפים רגשות שנאה כלפינו?

ולא רק הרכיב "שנאה" מעורר הסתייגויות, אלא גם הרכיב "עצמית". הטענה היא שלמעשה, הביקורת הנתפסת כשנאה עצמית אינה אלא הבעת דעה שלילית על יהודים וישראלים **אחרים**. טענה דומה מציג פינליי: הוא טוען שהביקורת של יהודים שונאי עצמם אינה "עצמית" שכן היא אינה מופנית כלפי פנים אלא כלפי חוץ; הקולות היהודיים הביקורתיים אינם מוציאים את עצמם מהכלל ואינם רואים עצמם פחות יהודים מאחרים, אלא מקדמים תפיסה פלורליסטית ופתוחה יותר של היהדות, המאפשרת את קיומן של אחרויות בתוכה. גישה כזאת באה להדוף טענות כמו זו של דייוויד מאמט בספרו *The Wicked Son*, שמתאר את היהודים המתנגדים לישראל או מתרחקים מהיהדות כבן הרשע מההגדה של פסח, מאחר שהם מוציאים את עצמם מכלל הקהילה (המדומיינת כהומוגנית).

התוצאה היא שהשנאה העצמית, כרגש ממשי, מסולקת בשמאל לקרן זוית, בלי שיש איתה התמודדות של ממש, והשאלה שאני רוצה להעלות כאן היא האם זה הכרחי: האם איננו יכולים להרשות לעצמנו להכיר בשנאה עצמית כחלק מקשת הרגשות הגואים שלנו - על אחת כמה וכמה עכשיו, לנוכח המלחמה והקטסטרופה בעזה? האם עלינו להכחיש שבביקורת המוסרית שלנו על המלחמה ועל מה שמתחולל בה מעורבת קלחת גועשת של רגשות - זעם, תסכול, ייאוש, צער, פחד, אשמה ובושה, וכן, גם שנאה - כלפי

מה שמשייך אותנו אל הקולקטיב המבצע פשעים איומים בשמנו, לכאורה כדי להגן עלינו? והאם נוכל באמת ובתמים לפטור את הרגשות הללו בטענה כי הם מופנים כלפי "אחרים" שאינם שותפים לערכינו ולכן הם אינם בגדר "שנאה עצמית", או שיהיה עלינו להכיר בשייכות שלנו לישראל, ואפילו דווקא לאור הרגשות המציפים האלה שמעידים כאלף עדים על השייכות הזאת?

ישראלים שחשים תיעוב עמוק כלפי המעשים שמבצעת ישראל ומואסים בשייכות אליה, ולעיתים, כתוצאה עקומה, מואסים גם ביהדותם; ישראלים שבהיותם בחו"ל יסתירו או יכחישו את הישראליות שלהם מרוב בושה וגועל; יהודים שיתרחקו בשאט נפש מחיי הקהילה (בתי כנסת, ארגונים אוניברסיטאיים) כי אינם מוצאים עוד ערכים מוסריים משותפים עם יהודים בקהילותיהם לנוכח תמיכתן בישראל או הביקורת הרפה מדי כלפיה; ישראלים שנוקעת נפשם לא רק מהאחרים הישירים למעשים אלא גם מהאחרים, הקרובים בהרבה - שכנים, קולגות, חברים, משפחה, ששותקים ומושכים כתפיים ומעוררים בהם סלידה כלפי עצם ההשתייכות החברתית, התרבותית, הלשונית והכלכלית לישראל: אלה אינם שונאי-עצמם?

מנגנון של התקה

שנאה עצמית היא תופעה סוציולוגית מוכרת במחקר ומתועדת בקבוצות שסופגות שנאה, השפלות, דיכוי וסטריאוטיפיזציה כמו שחורים, הומוסקסואלים, נשים ויהודים (ובארץ גם ערבים, מזרחים, יוצאי אתיופיה ויוצאי ברית המועצות לשעבר). עם זאת, יש אבסורד מסוים בשנאה עצמית בקרב קבוצות אלו, כפי שציין גילמן בפתח ספרו: למה בעצם לשנוא את עצמך כשיש כל כך הרבה שמוכנים לעשות את זה בשבילך?

תשובה לכך אפשר למצוא במאמר של קורט לוין משנת 1941,^[5] המסביר את אופן פעולתה של שנאה עצמית דרך יחסי כוח בין קבוצות: חברים בקבוצת מיעוט נוטים לקבל את נקודת המבט של הקבוצה הכללית, ורואים את קבוצתם דרך עיני הרוב. הם מתוסכלים מכך ומן העובדה שאינם יכולים לעזוב את קבוצת המיעוט; התסכול מוביל לאגרסיה; וזו מופעלת בחזרה על חברי קבוצת המיעוט, שכן אין ביכולתם להפנות את האגרסיה הזאת כלפי הקבוצה הכללית שאליה הם רוצים להתקבל. מה שפועל כאן הוא למעשה המנגנון הפרוידיאני של התקה, שבו הבן לא ישנא את האב המתאכזר אליו, אלא יתיק את הרגש אל אובייקט מאיים פחות כמו אחיו הקטן או הבובה שלו. התופעה הזאת זכתה מאז לאישושים רבים, כמו למשל בניסוי המפורסם של קלארק וקלארק משנת 1947, שבו ילדים שחורים התבקשו לבחור בין בובות שנבדלו זו מזו רק בצבע עורן, וכאשר נשאלו על הבובות שבחרו - רובם בחרו בבובות הלבנות - הם הסבירו זאת בתכונות השליליות שייחסו לבובות השחורות.

האם המנגנון הפסיכולוגי הזה מתאים גם לשנאה עצמית ישראלית ויהודית על רקע פוליטי, כאשר הקבוצה הכללית היא "הקהילייה הבינלאומית" - הממשית או המדומינת - המחזיקה בערכים מוסריים שמתנגדים למלחמה? ואם כן, האם המוטיבציה הפסיכולוגית הסמויה - הרצון להתקבל בחברה כללית

שמחזיקה בערכים מוסריים - מפחיתה מתוקף העמדה המוסרית? אולי לזה מכוונים כותבים מהימין מסוגו של מאמט, שמבחינתם הביקורת נגד ישראל אינה אלא תוצאה של גאווה פצועה, של תשוקת היהודי הדחוי להתקבל ולהתקדם בחברה הלא-יהודית, ולו במחיר בגידה באחיו?

בסדנה על אנטישמיות שנערכה במכון ון ליר בחודש יולי האחרון אמר דרק פינסלר, ראש המרכז ללימודים יהודיים בהרווארד, שחלק מהיהודים הפרו-פלסטינים בקמפוס מפגינים את התנערויות מישראל באופן טקסי ומוחצן מאוד שמעלה על הדעת המרות דת בימי הביניים, שכן כמוהן, ובלי קשר למידת כנותן, נלווית להן סדרת מִפְגָּנִים המציגים לראווה את האמונה החדשה, או הזהות החדשה, ואת הניתוק המוחלט מזו הקודמת. האם החיים מחוץ לישראל, ובתוך קהילות שעוצמות ההתנגדות שלהן לישראל הופכות את הפגנת השנאה העצמית לצורך הישרדותי כמעט (למשל באקדמיה ובשדה האמנות), מצדיקים הבחנה בין שנאה עצמית יהודית ושנאה עצמית ישראלית? על כל פנים, לא בטוח שבפני ישראלים החיים בישראל פתוחה האפשרות לסמן באמצעות שנאה עצמית את אי-שייכותם לכאן (ובפני מי?), שכן כל עוד הם חיים בישראל, ספק אם יצליחו לשכנע - ולו את עצמם - שאינם שייכים אליה ולמעשה, אם ירצו בכך ואם לא, על אף ההפגנות, השלטים במרפסת והפוסטים בפייסבוק; שייכות שסביר להניח כי תמשיך לרדוף אותם גם אם יהגרו לארץ אחרת, וממילא לא כולם יכולים להגר. לשנאה העצמית הישראלית אין מוצא בשלטי "Not In My Name"; היא מחלחלת פנימה, רובצת עלינו בכל משקלה; היא פה כדי להישאר.

מארג רגשי קרוע

לאיש לא הייתי רושמת מרשם לשנאה עצמית. זהו משא רגשי כבד, מבודד ומסרס. אין בו כשלעצמו גם שום דבר צודק או מוסרי במיוחד. שנאה עצמית אינה מועילה לאיש ואינה מקדמת פתרון פוליטי או מדיני. היא תולדה של עיוות: כפי שאין הצדקה מוסרית להפללות לרעה בני אדם על בסיס שייכות לאומית בלבד, אין גם הצדקה מוסרית לקחת על עצמנו אשמה קולקטיבית, לחוש בושה קולקטיבית או שנאה עצמית קולקטיבית. אבל מה לעשות והרגש קיים.

ואם הרגש קיים, מה הטעם להכחישו, להדחיקו ולסלקו לשוליים? למה שלא נכיר בצבר הרגשות שמחניק את גרונו לנוכח מה שמחבר אותנו אל החברה היהודית בישראל, שחלקים כה גדולים ממנה לוקחים חלק בהחרבה המתמשכת של עזה, תומכים בה או מגלים כלפיה אדישות עצומת עיניים? והאם אין בצבר הרגשות העודף הזה גם עדות לעוצמתו של החיבור רצוף הסתירות וההתנגשויות אל החברה והתרבות הישראלית, שמחדליה ומעשיה מכווצים את ליבנו יותר ממחדליה ומעשיה של כל מדינה אחרת? האם הסלידה העמוקה כלפי מה שמחולל הקולקטיב הישראלי בשמנו, וכביכול עבור ביטחוננו, אינה חושפת מבעדה גם את תחושת השייכות הבלתי נמנעת אליו?

למעשה, לא צריך להרחיק לכת, שכן אפילו היהודים-גרמנים שהוזכרו כאן קודם כדוגמאות מובהקות לשנאה עצמית ביטאו גם הרבה חמלה והזדהות כלפי יהודים וכלפי היהדות. היינה כתב, קצת אחרי הציטוט שהובא קודם על הגועל שמעוררים בו יהודי פולין, כי "למרות זאת, נדחה הגועל עד מהרה על ידי רגש הרחמים"; רחל ורנהאגן, לצד אמירתה שהיהדות היתה מקור הבושה וביש המזל של חייה, הוסיפה

כי אף על פי כן היא לא היתה מוכנה לוותר על יהדותה; רתנאו התחרט על המאמר המוקדם שכתב, ולאורך הקריירה שלו הביע דאגה מתמשכת למצב היהודים; ווסרמן כתב על אהבתו הכפולה לשני מרכיבי זהותו, היהודי והגרמני. האמביוולנטיות היא בשר מבשרה של השנאה העצמית, שדווקא מתוך התעקשותה על ההבדל והריחוק מסגירה את הנידונות לשייכות. אמנם לא חייבים למוסס לחלוטין את ההבדל ביניהן ולטעון, כמו התיאורטיקנית ז'קלין רוז, שהשנאה העצמית של יהודים מתנגדי ישראל היא עדות לעוצמת האהבה ליהדות: לעיתים השנאה בהחלט מאפילה על האהבה, והחוט המחבר אל ישראל ואל היהודים התומכים בה נמתח עד קצה היכולת. אבל גם אי-אפשר להתייחס לביטויי השנאה העצמית כאילו הם טענות סטטיות ומבודדות; הם חלק ממארג רגשי דינמי של החיים בישראל, שכיום הוא קרוע.

הכרה במיאוס

כעשור אחרי קום המדינה כתב מבקר הספרות ברוך קורצווייל את המסה "שנאת עצמו בספרות היהודים", שבה הוא קורא בכתביהם של ברנר, קפקא, קרל קראוס ואוטו ויינינגר כבעדויות לשנאה עצמית שבאה בתגובה לשבר המוסרי הפוקד את התרבות היהודית עם החילון ואובדן האמונה. במקום להוכיח את הסופרים הללו על שנאתם העצמית, הוא שואל כיצד ייתכן שהשנאה העצמית מופיעה דווקא בכתביהם של מי שאין להטיל דופי במוסריותם. על כך הוא משיב כי יש לקרוא את שנאתם העצמית כעדות לחושיהם המוסריים המפותחים ולחדות ההבחנה שלהם, בבחינת "תגובה ערה ורגישה במיוחד על האבסורדי שבקיום יהודי שבסיסו ההיסטורי הדתי הושמט מתחתיו". שנאתם העצמית היא בעיניו תגובה של כותבים מוסריים ורגישים ליהדות שאיבדה את דרכה והניחה לציונות למלא את החלל שהותירה אחריה ירידת האמונה - ציונות שאיננה משענת מוסרית, אלא מפלט רעוע מפני "תיאולוגיה בלי אלוהים", כלשונו. מכאן הוא גם מבקר את ספרו של לסינג, וטוען כי לסינג אינו שואב את מקורות ביקורתו מתוך היהדות ומתוך שבר האמונה, אלא מ"התעמולה הציונית הרשמית", כדבריו.

בעיני קורצווייל, השנאה העצמית היהודית של הסופרים הללו אינה מרחיקה אותם מיהדותם, אלא להפך - היא הופכת אותם לנביאי תוכחה של המשבר בחיים היהודיים: דווקא מתוך הפניית העורף שלהם ליהדות הם מתקרבים אליה, מטיחים בה את האמת שאחרים מכסים עליה, מתריעים על החלל המוסרי שנפער בה ועל עומק השבר. "אפילו מה שנראה [...] כשלילת היהדות הוא, לאמיתו של דבר, תהיה מתוך כיסופים על הודה הקדום", חותם קורצווייל את המסה. אבל עם זאת, בעיניו השנאה העצמית של הסופרים הללו איננה מקור חלופי לתודעה המוסרית שאבדה עם החילון. הוא אינו מערב בין שנאה עצמית לביקורת מתקנת עולם. השנאה העצמית איננה בעיניו חלק ממאבק לשינוי. היא שלילה אפלה, קהה, נטולת הירואיות. היא אינה מניחה יסודות לאתיקה אלטרנטיבית, אלא משקפת את הריק הסתמי שתפס את מקום האמונה, את מה שהוא מכנה ה"הוויה השקית" של קיום אפור ללא אלוהים. בשנאה העצמית כשלעצמה, על פי קורצווייל, אין תקווה, אין שום ממד נעלה או ערכי. היא שקועה באובדן, מעידה עליו בלי להתעלות מעליו.

האם גם שנאה עצמית ישראלית היום היא שלילה אפלה ונטולת תקווה לשינוי, או שהשבר המוסרי שיצר אותה עשוי להמשיך ולהניע דרכה ובאמצעותה כוחות של בנייה? באופן אירוני, האפשרות השנייה עשויה למצוא הד בכתביה הציונית מלפני מאה שנה: האם כאשר נפסיק להכחיש את השנאה העצמית ונכיר בה

באופן הקונקרטי ביותר, כשם שהכירו בה גם לסינג ואחרים, נוכל להטעין את גופנו ונפשנו בכוח נוסף, מוסרי ורגשי? האם כדרך שאדריכלי הציונות הפכו את התופעה הסוציולוגית הממשית של שנאה עצמית לחלק מבניית הנפש הציונית החדשה נוכל גם אנחנו, מתוך הכרה במיאוס ובסלידה שלנו ביחס לישראל ולישראליות כפי שהן מתכוננות לנגד עינינו, לגשש את הדרך לכינון נפש חדשה, מתנגדת ובלתי מתנצלת, שאינה חוששת עוד להודות בשנאה העצמית, בבושה ובאשמה - בכל אותם "רגשות גלויים" שמהם ניסו להתנער אותם אדריכלי ציונות? לנוכח המעשים שמבוצעים כאן בתמיכתם של רבים כל כך, לא בטוח שנצליח לשקם את השייכות שלנו לישראל. לפחות נכיר במה שמחולל בנפשנו השבר הזה.

הערות שוליים

[1][†] היינריך היינה, "על פולין", **כתבים נבחרים ב**, בתרגום יהודי אילוני, תל אביב: רשפים, 1997, עמ' 12.

[2][†] Theodor Lessing, *Jewish Self-Hate*, trans. Peter C. Appelbaum, New York and Oxford: Berghahn, 2021, pp. 26, 32

[3][†] גלילי שחר, "על אשמה, שנאה עצמית ותסביכים 'יהודיים' אחרים", **זמנים** 88, 2004, עמ' 28.

[4][†] W. M. L. Finlay, "Pathologizing Dissent: Identity Politics, Zionism and the 'Self-Hating Jew'", *British Journal of Social Psychology* 44(2), 2005, pp. 201-222

[5][†] Kurt Lewin, "Self-Hatred among Jews," *Contemporary Jewish Record* IV, 1941, pp. 219-232